

PAPER

QISHLOQ XO‘JALIGIDA YER RESURLARIDAN UNUMLI FOYDALANISH

Maftuna Ochilova Toshpulat qizi ^{1,*}

¹Qarshi Xalqaro Universiteti o‘qituvchisi

* mochilova53@gmail.com

Abstract

Ushbu maqolada qishloq xo‘jaligida yer resurslaridan unumli foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Yer resurslarining iqtisodiy mohiyati, ularning cheklanganligi va qayta tiklanmasligi sharoitida samarali boshqaruvning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, yer degradatsiyasi, eroziya, sho‘rlanish kabi ekologik muammolar, ularga qarshi kurashish mexanizmlari hamda zamonaviy raqamli texnologiyalar (GIS, masofaviy monitoring, agroteknik modellar) yordamida yer resurslaridan oqilona foydalanish imkoniyatlari ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligini barqaror rivojlantirish uchun yer resurslarini boshqarishning innovatsion yondashuvlari zarurligini ko‘rsatadi.

Key words: Yer resurslari, samaradorlik, qishloq xo‘jaligi, barqaror rivojlanish, yer degradatsiyasi, resurslardan oqilona foydalanish, agrar siyosat, ekologik muammolar, GIS texnologiyalari.

Kirish

Yer resurslari qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishining eng muhim asosiy vositasi bo‘lib, uning mavjudligi, holati va samarali boshqarilishi oziq-ovqat xavfsizligining poydevorini tashkil etadi. Yer tiklanmaydigan, maydoni chegaralangan va ekologik jihatdan sezgir resurs bo‘lgani sababli undan oqilona foydalanish bozor iqtisodiyoti sharoitida strategik ahamiyat kasb etadi. Aholi soni o‘sishi, suv tanqisligining kuchayishi, iqlim o‘zgarishlari, sho‘rlanish darajasining ortishi va texnologik transformatsiyalar qishloq xo‘jaligi

yerlaridan foydalanishda yangi yondashuvlarni talab qilmoqda.

O‘zbekiston iqtisodiyotining qariyb uchdan bir qismi bevosita qishloq xo‘jaligi bilan bog‘liq bo‘lgani, ishchi kuchining katta qismi aynan agrar tarmoqda band ekani yer resurslaridan samarali foydalanishni yanada dolzarb masalaga aylantiradi. So‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan qishloq xo‘jaligini isloh qilish, raqamlashtirish, suv tejovchi texnologiyalarni joriy etish, yer kadastrini takomillashtirish kabi chora-tadbirlar ushbu yo‘nalishda muhim bosqich hisoblanadi.

Ushbu maqolada yer resurslaridan unumli

Compiled on: December 16, 2025.

Copyright: ©2025 by the authors. Submitted to *Advances in Science and Environment* for possible open access publication under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY\) 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

foydalanishning nazariy asoslari, O'zbekistondagi amaldagi holat, mavjud muammolar va ularni bartaraf etishning zamonaviy mexanizmlari ilmiy yondashuv asosida yoritiladi.

Adabiyotlar tahlili

Qishloq xo'jaligida yer resurslaridan samarali foydalanish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar ko'p yillardan beri agrar iqtisodiyotning asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Yerning iqtisodiy mohiyati, uning takror tiklanmaydigan resurs sifatidagi o'rni, tuproq unumdorligini oshirish tamoyillari va yer-suv resurslarini boshqarish mexanizmlari ko'plab mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan o'rganilgan.

A. Chayanov, D. Rikardo, I. Turgenev, A. Marshall kabi klassik iqtisodchilar yerning cheklangan va noyob resurs sifatidagi rolini alohida ta'kidlaydilar. Ularning fikricha, yer resurslaridan foydalanish samaradorligi bevosita uning tabiiy unumdorligi va agrotexnik tadbirlar bilan bog'liq bo'ladi. Zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda (D. Norton, P. Collier) yerlarning iqtisodiy qiymati "yer rentasi" tushunchasi orqali izohlanadi, bu esa yerning bozor sharoitlaridagi real bahosini belgilashga yordam beradi.

O'zbekistonlik olimlar – R. Abdukarimov, X. Abdug'aniyev, Q. Jo'rayev, Sh. Tuychiyev – yer va suv resurslaridan oqilona foydalanishning iqtisodiy mexanizmlari, fermer xo'jaliklarining yer maydoni tarkibi, yerning ijaraga berilishi, melioratsiyaga investitsiyalar samaradorligi masalalarini tadqiq qilganlar. Ularning ilmiy xulosalariga ko'ra, yer resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish uchun agrotexnik, iqtisodiy va raqamli texnologiyalarni kompleks qo'llash talab qilinadi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, yer resurslaridan samarali foydalanish bo'yicha tadqiqotlar quyidagi yo'nalishlarda rivojlanmoqda:

- tuproq unumdorligini oshirishning ilmiy asoslari;
- yer-suv resurslarini iqtisodiy boshqarish;
- raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar;
- ekologik barqarorlik va iqlim xavflari;
- agrar kooperatsiya va institutsional mexanizmlar.

Bu tadqiqotlar yer resurslaridan foydalanishning kompleks, tizimli yondashuv asosida amalga

oshirilishi kerakligini tasdiqlaydi.

Tahlil va Natijalar

Yer resurslari o'zining tabiiy, iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyati bilan boshqa resurslardan farq qiladi. U tiklanmaydi, ko'paytirilmaydi va tabiiy xususiyatlari – tuproq tarkibi, unumdorlik darajasi, iqlimiy sharoitlar – ishlab chiqarish samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida yerning qiymatini oshiruvchi asosiy omillar quyidagilardir:

- tabiiy unumdorlik;
- tuproqning meliorativ holati;
- suv bilan ta'minlanganlik;
- agrotexnik tadbirlarning darajasi;
- raqamli va innovatsion texnologiyalar bilan jihozlanganlik.

Ilmiy adabiyotlarda yer unumdorligi uch turga bo'linadi:

1. Tabiiy unumdorlik – tuproq tarkibidagi organik moddalar, minerallar va fizik-kimyoviy xususiyatlar bilan belgilanadi.
2. Sun'iy (agrotexnik) unumdorlik – o'g'itlash, melioratsiya, sug'orish va texnologik ishlov berish natijasida shakllanadi.
3. Iqtisodiy unumdorlik – yer maydonidan olinadigan sof foyda bilan o'lchanadi.

Yer bilan ishlashda quyidagi tamoyillarga amal qilish zarur:

- ekologik barqarorlik;
- intensiv rivojlanish ustuvorligi;
- yerdan maqsadli foydalanish;
- samaradorlik va resurs tejamkorligi;
- raqamlashtirishga asoslangan boshqaruv.

Aynan intensiv yo'nalish — yangi texnologiyalar, sifatli urug'lar, drenaj tizimlari, innovatsion agrotexnika — yer resurslaridan samarali foydalanishning asosiy omili sifatida qaraladi.

O'zbekistonda umumiy yer fondining katta qismi qishloq xo'jaligiga ajratilgan bo'lib, uning sezilarli ulushi sug'oriladigan yerlar hisobiga to'g'ri keladi. Sug'oriladigan yerlar mamlakatning eng unumdor hududlari bo'lib, asosiy ekinlar — paxta, g'alla, sabzavot, bog'dorchilik va uzumchilik mahsulotlari aynan shu yer maydonlarida yetishtiriladi.

Mavjud ilmiy manbalar va amaliy tahlillar quyidagi muammolarni ajratib ko'rsatadi:

1. **Tuproq sho'rlanishi:** Amudaryo va Sirdaryo havzalarida sho'rlanish darajasi yuqori.

2. Suv tanqisligi: Markaziy Osiyoda suv resurslari yil sayin kamayib bormoqda; bu yer unumdorligiga jiddiy ta'sir qilmoqda.

3. Drenaj tizimlarining eskirishi: Ko'plab kanallar, kollektorlar, drenaj quvurlari ekspluatatsiya muddati o'tgan.

4. Yerlarning parchalanishi: Yirik maydonlarning mayda fermer xo'jaliklariga bo'linishi texnologik jarayonlarni qiyinlashtiradi.

5. An'anaviy sug'orish usullarining samaradorligi past: Ko'p suv sarflanadi, bug'lanish yuqori.

Yaqin yillarda quyidagi ijobiy o'zgarishlar kuzatildi:

- tomchilatib sug'orish hajmi kengaymoqda;
- raqamli yer kadastrini yaratildi;
- tuproq tahlil laboratoriyalari soni ortdi;
- agrotexnologiyalar bo'yicha subsidiyalar berilmoqda;
- xalqaro donorlar bilan loyihalar amalga oshirilmoqda.

Farg'ona, Namangan va Xorazm viloyatlarida suv tejovchi texnologiyalar natijasida hosildorlik 20–40% ga oshgani haqidagi tajribalar buning isboti bo'lib xizmat qiladi.

Zamonaviy sug'orish texnologiyalari (tomchilatib, yomg'irlatib, pivot) quyidagi afzalliklarni beradi:

- suv sarfini 40–60% gacha qisqartiradi;
- o'simliklar ozuqa moddalarini yaxshiroq o'zlashtiradi;
- begona o'tlar soni kamayadi;
- hosildorlik barqaror oshadi.

Xulosa

O'zbekiston qishloq xo'jaligida yer resurslaridan samarali foydalanish barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlovchi eng muhim omillardan biridir. Mavjud muammolar — sho'rlanish, suv tanqisligi, eskirgan drenaj tizimlari — ilmiy asoslangan yondashuvlar orqali bosqichma-bosqich bartaraf etilishi mumkin. Raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, suv tejovchi sug'orish tizimlari, yer kadastrini takomillashtirish, agrokooperatsiyani rivojlantirish va ekologik barqarorlik prinsiplariga amal qilish yer unumdorligini keskin oshiradi. Yer resurslaridan oqilona va ilmiy asosda foydalanish nafaqat qishloq xo'jaligi samaradorligini, balki

mamlakatning umumiy oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlaydigan fundamental omildir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdukarimov R. Agrosanoat majmuasida yer va suv resurslaridan foydalanish samaradorligi. — Toshkent: Fan, 2020.
2. Abdug'aniyev X. Fermer xo'jaliklarida yer resurslaridan unumli foydalanish asoslari. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.
3. Jo'rayev Q., Tuychiyev Sh. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti. — Toshkent: TDYU nashriyoti, 2021.
4. Ruzikulov M. Raqamli qishloq xo'jaligi: nazariya va amaliyot. — Toshkent, 2022.
5. Axrorov Sh. Yer kadastrini va GIS texnologiyalari. — Toshkent: GeoInfo, 2021.
6. FAO. Land Resources Assessment and Agricultural Productivity. Rome, 2019.
7. World Bank. Digital Agriculture: Technologies and Applications. Washington, 2021.
8. ICARDA. Soil Salinity and Land Degradation in Central Asia. Ankara, 2018.
9. Collier P. The Plundered Planet: Why We Must—and How We Can—Manage Nature for Global Prosperity. Oxford University Press, 2010.
10. Norton R. Agricultural Resource Economics. Cambridge University Press, 2014.